

Zoals gezegd, vrijwel alle kaarten bevatten informatie over de waterstaat. Laat ik als voorbeeld de eerste drie kaarten geven. De oudste kaart waarop het gewest in zijn geheel is weergegeven, is eigenlijk een kaart van de Ooster- en Westerschelde uit 1504-1505. Kaart nummer 2, uit 1542-1543 laat het eiland Zuid-Beveland zien na de verwoestende stormvloed van 1530 en 1532, met het Verdronken Land van Zuid-Beveland en het eilandje met de dorpen Hinkelenoord, Agger en Bath, dat in 1552 ook zou worden weggevaagd. Kaart 3 is het bekende panorama van Walcheren van Anthonis van den Wijngaarde dat een prachtig beeld geeft van de kustverdediging van dit eiland. Opvallend is ook dat de eerste echte provinciekaart van Zeeland, uit 1860 (kaart 44), ook een heel duidelijk waterstaatkundig aspect heeft: in rood zijn hierop de calamiteuze polders aangegeven, de armlastige polders die subsidie van het Rijk en van de achterliggende polders nodig hadden om het dijkonderhoud te kunnen volhouden.

Om dingen op kaarten te kunnen ontdekken, heb je ook een goede gids nodig en die is er in dit geval in de persoon van Aad de Klerk, kenner van de historische geografie en de waterstaatsgeschiedenis van Zeeland. Hij wijst je ook op zaken die je anders misschien over het hoofd zou zien. Dat betreft dan bijvoorbeeld de vaten, openbare putten waarin regenwater werd opgevangen dat in Zeeland, met zijn brakke grondwater, hard nodig was als drinkwater voor het vee. Zulke vaten zijn aangegeven op kaart 18 (Ellemeet, zeventiende eeuw), kaart 28 (Poortvliet, 1730-1744), kaart 32 (Borssele, 1761) en kaart 34 (Schakerloo, 1765). Die laatste kaart komt uit een typisch Zeeuws fenomeen, een bedrijfskaartboek van een boerderij dat boeren gebruiken bij de afrekening van per oppervlakte-eenheid betaald werk met hun arbeiders. Kortom, deze historische atlas, prachtig uitgegeven zoals we van Wbooks gewend zijn, bevat veel om te ontdekken, leren en genieten, zeker ook voor waterstaatshistorici.

PIET VAN
CRUYNINGEN

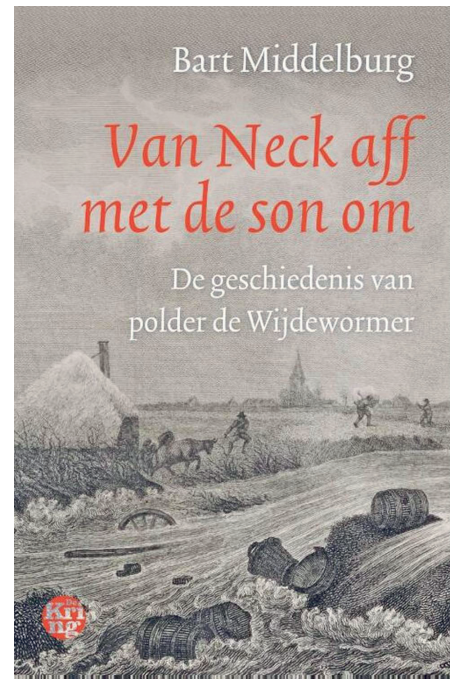
Bart Middelburg, *Van Neck aff met de son om. De geschiedenis van polder de Wijde wormer*. Z.p.: de Kring, 2021, 316 pp., ISBN 978-94-6297-212-4, hb.

Misdaadverslaggever Bart Middelburg heeft een boek geschreven over de geschiedenis van de droogmakerij de Wijde wormer. Dat boek heeft meteen flink wat aandacht gekregen doordat Middelburg claimt dat de droogmaking van deze polder het resultaat was van grootschalige omkoping van rechters en bestuurders. Het boek gaat echter over veel meer dan dat. Het presenteert een geschiedenis van de Wijde wormer vanaf de octrooiverlening voor de droogmaking in 1623 tot de Tweede Wereldoorlog in veertig korte, goed en toegankelijk geschreven hoofdstukken. Zoals te verwachten van een misdaadjournalist wordt daarin veel aandacht besteed aan allerlei vormen van criminaliteit, van corruptie tot kindermoord. Maar ook de waterstaatsgeschiedenis en de sociale en agrarische geschiedenis komen aan de orde.

Vooral de droogmaking en wat daarbij te pas kwam, wordt uitgebreid besproken. Tien hoofdstukken gaan over de droogmaking en ook voor de periode daarna zijn verschillende hoofdstukken gewijd aan de waterstaat. In dit opzicht biedt Middelburg een zeer waardevolle aanvulling op het werk van Han van Zwet over de Noord-Hollandse droogmakerijen. In de pers heeft vooral hoofdstuk drie, 'De Wormer is ontstaan uit een omvangrijk omkopschandaal', de aandacht getrokken. Die omkoping hield in dat rechters en bestuurders die blokkeermacht hadden gunstig gestemd werden door hun gratis kavels van het droog te maken meer aan te bieden. Normaliter moest iemand die wilde deelnemen aan een droogmakerij een perceel water aankopen. Maar zagen zeventiende-eeu-

wers dit ook als corruptie? Op p. 34 geeft Middelburg toe dat deze vorm van omkoping in de zeventiende eeuw 'gold als een vorm van dankbaarheid waaraan niet te ontkomen viel'. Dat is toch een behoorlijke nuancering en die lijkt mij ook wel terecht. Bovendien zat er bij zo'n gift van een perceel in een droogmakerij ook een addertje onder het gras. Wie het gratis verkregen perceel meteen doorverkocht, kon eraan verdienen. Maar wie het perceel behield, moest mee gaan betalen aan de droogmaking en de kosten daarvan konden hoog oplopen. Bij de Wijdewormer was dat ook het geval en bovendien bleek de grond in de polder uiteindelijk nauwelijks rendabel. Kun je het ook als corruptie bestempelen als iemand een cadeau krijgt dat hem vooral geld kost? Er zat natuurlijk een schimmige kant aan het geschuif met percelen water, maar als zeventiende-eeuwers dit echt als een grootschalig corruptieschandaal hadden gezien, dan zou je mogen verwachten dat er woedende pamfletten over verschenen. Die zijn mij niet bekend.

Het boek is gebaseerd op degelijk, ambachtelijk archiefonderzoek. De misdaadverslaggever toont zich ook als historicus een uitstekend onderzoeker. Hij heeft alle relevante archieven doorzocht en hun mogelijkheden grondig benut. Het ontbreekt hem soms wel aan kennis van relevante literatuur. Zo kent hij de standaardwerken van Jan Bieleman over de geschiedenis van de Nederlandse landbouw na 1500 en dat van Ad van der Woude over het Noorderkwartier niet. Daardoor wordt de indruk gewekt dat de depressie van de landbouw in de Wijdewormer rond 1700 een lokaal fenomeen was, terwijl die depressie de hele West-Europese landbouw trof, en vooral ook de Nederlandse kustprovincies met hun commerciële en gemonetariseerde rurale economie. Maar dit kritiekpuntje doet er niet aan af dat Middelburg met dit boek een prachtige bijdrage heeft geleverd aan de lokale, de waterstaats- en de plattelandsgeschiedenis.

Leen Ouweneel, *Regenten en de Waterlinie in het Rampjaar. Hoe de Hollandse Waterlinie tot stand kwam*. Schoonhoven: Historische Uitgaven Schoonhoven 2022, 267 pp., ISBN 9789082309553, hb.

JANNEKE
GROEN

Dit jaar is het driehonderdvijftig jaar geleden dat het Rampjaar plaatsvond: een jaar waarin de Nederlandse Republiek door een bondgenootschap van Frankrijk, Engeland, Münster en Keulen werd binnengevallen. Ter herdenking verschenen dit jaar diverse publicaties waarin vaak aandacht wordt besteed aan het belang van de Oude Hollandse Waterlinie, een verdedigingslinie bestaande uit vijf geïnundeerde kommen van Muiden tot aan Gorinchem. Dit komt onder andere tot uitdrukking in het (opnieuw uitgegeven) boek van Luc Panhuysen, *Rampjaar 1672*, waarin hij beschrijft dat de waterlinie 'het laatste redmiddel van de Nederlandse Republiek' was. Ook Merle Lammers benadrukt in haar artikel 'Wat is dit een ruwineusen oorloch' dat het water de enige bondgenoot was die de Republiek op korte termijn nog te hulp kon schieten. Tegelijkertijd was deze laatste verdedigingslinie een 'nogal onzekere onderneming'. Er was al ervaring opgedaan tijdens de Tachtigjarige Oorlog, waarbij inundaties werden toegepast om de Spanjaarden buiten de stadsmuren te houden, maar een onderneming op deze schaal was nog nooit tot uitvoering gebracht. Op het allerlaatste moment kwam met veel moeite een waterlinie tot stand die volgens velen een invasie van Holland, en dus een Franse overwinning heeft voorkomen.

De Oude Hollandse Waterlinie komt ook aan bod in het pas verschenen boek van Leen Ouweneel, *Regenten en de Waterlinie in het Rampjaar. Hoe de Hollandse Waterlinie tot stand kwam*. Hierbij moeten we niet denken aan een overzichtswerk zoals dat van J.P. Sypesteyn en J.P.